

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Т. С. Жукова
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного права
Класичного приватного університету (м. Запоріжжя)

УДК 342.72 (4)

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

*Розглянуто особливості правової системи Європейського Союзу.
Підкреслено, що важливою умовою функціонування Європейського
Союзу є уніфікація законодавства країн-учасниць. Приділяється
увага дотриманню європейських норм і стандартів в Україні.*

Ключові слова: Європейський Союз, правова система, міжнародна угода, джерела права, особливості правової системи, координація.

Європейське право виникає з міжнародного права. Цей процес відбувався поступово та був викликаний тим, що відмінності в нормах національних правових систем час від часу дуже серйозно ускладнювали й досі ускладнюють міждержавне співробітництво. Впродовж усього ХХ ст. відбувався процес пошуку оптимальних шляхів міждержавної координації правової політики, наближення й уніфікації національних систем законодавства різних держав. З одного боку, можна розглядати наближення та уніфікацію систем законодавств різних держав як одну зі складових усесвітнього інтеграційного процесу, що в останні роки стрімко розширяється як щодо предметної сфери, так і за способами, які використовують держави для створення єдиних норм. Але, з іншого боку, тільки в Європі цей процес має такі масштаби і результати, які спроможні призвести до відокремлення в майбутньому нової загальноєвропейської правової системи.

Для європейської інтеграції України на сучасному етапі потрібно проаналізувати правову систему Європейського Союзу для підготовки нашої країни до вступу у Європейський Союз. Для того, щоб стати членом ЄС відповідно до копенгагенських критеріїв, Україна повинна:

- досягнути інституційної стабільності та забезпечити реальне функціонування демократії, верховенство права, захист прав людини та національних меншин;
- побудувати ефективну ринкову економіку, що здатна витримати тиск конкуренції в межах Європейського Союзу;
- здійснити адаптацію вітчизняного законодавства відповідно до законодавства Європейського Союзу, що дозволить на законодавчому рівні закріпити

її зобов'язання щодо членства, включаючи дотримання мети політичного, економічного та валютного союзу;

— бути готовою включитись у європейські інтеграційні процеси, враховуючи спроможність Європейського Союзу приймати нових членів при збереженні та водночас просуванні процесу європейської інтеграції [1, с. 317].

Якщо враховувати сучасний стан та перспективи розвитку міждержавних відносин у Європі, ми помітимо, що в їх регулюванні діють такі механізми, які виходять за межі класичного міжнародного права. Найбільш показовими прикладами є система інтеграційного, наднаціонального права, що існує в ЄС, та європейська система захисту прав людини (яка охоплює норми права ЄС, Ради Європи, ОБСЄ та деяких інших європейських міжнародних об'єднань). Цю нову систему регулювання міжнародних відносин більш доцільно було б називати Європейським правом, щоб підкреслити те відмінне їй особливе, що відрізняє її від класичного міжнародноправового регулювання. У цьому випадку йдеється лише про одну галузь, а саме про введення в дію двох документів, що уніфікують контрактне право: Принципи міжнародних комерційних контрактів та Принципи європейського контрактного права. Тому вивчення особливостей правової Європейського Союзу є однією з актуальних проблем не лише у контексті унікальності цього інтеграційного об'єднання, але й як неодноразово проголошена керівництвом нашої держави мета, спрямована на європейську інтеграцію.

Особливості системи та класифікації джерел права Європейського Союзу тісно пов'язані з особливостями структури цієї міжнародної організації.

Вивчення особливостей права Європейського Союзу є однією з актуальних проблем не лише у контексті унікальності цього інтеграційного об'єднання, але й, як неодноразово проголошено керівництвом нашої держави, це мета, спрямована на європейську інтеграцію.

Серед українських дослідників, які вивчають окремі аспекти права Європейського Союзу, можна назвати М. Гнатовського, В. Денисова, А. Дмитрієва, Л. Ентіна, А. Капустіна, С. Кашкіна, Л. Луць, К. Смирнову, Б. Топорніна. Значний внесок у вивчення і розвиток правової системи Європи зробили вчені всіх європейських держав, у тому числі І. Грицяк, А. Довгерт, Д. Керимов, Ю. Колосов, А. Люшер, Е. Поньон, І. Фарбер, О. Шморгун тощо.

Мета статті — проаналізувати особливості правової системи Європейського Союзу як сучасної світової системи.

Однією із особливостей світової системи є її взаємозалежність, тобто дія одного елемента або сегмента мотивує необхідність змін інших її структур.

Щодо процесів, які відбуваються на європейському континенті, то вони засвідчують їхню залежність від світових політичних закономірностей, які в них виявляються, тому глобалізація є універсальною закономірністю [2, с. 39].

Сучасні глобалізаційні процеси стали одним із ключових чинників, що сприяє трансформаціям та зближенню правових систем. Процеси взаємопроникнення мають місце на рівні норм, законів та правових традицій. Міжнародна, національні та наднаціональні правові системи. Тому особливий інтерес викликає процес діалогізації правових систем та їх компонентів.

Діалог та взаємозв'язок правових систем здійснюється в результаті змішування їх елементів, запозичення та пристосування до понять та цінностей одне одного. Як це визнано у правничій літературі, діалог підсилюється на тлі збільшення обсягу загальнонаціональних справ, якими опікується держава, високого ступеня втягнення до міжнародних структур та зв'язаності держави принципами та нормами міжнародного права, а також орієнтуванням на захист прав особи, новим співвідношенням з правом, яке виходить поза межі суто державного регулювання, більш гнучкими модифікаціями та сполученням державних інститутів.

Для дослідження питань особливостей правових систем Європейського Союзу важливо розглянути діалог правових систем. Рівень здійснення діалогу припускає

засвоєння та використання правових цінностей, норм, інститутів та видів діяльності інших правових культур та правових систем, тому діалогізація відбувається і на рівні окремих галузей права. Найбільш суттєвим предметом правового діалогу є традиції та цінності правової системи.

Право ЄС як інтегративна правова система охоплює більшу частину Європейського континенту. Якщо розширення ЄС триватиме далі, процес уніфікації норм європейського права теж триватиме.

Європейське право — це таке узагальнене поняття, яке містить систему юридичних норм та інших джерел права, сформованих у рамках діяльності європейських регіональних та субрегіональних об'єднань держав. Тому необхідно звернути увагу на те, що в рамках європейської інтеграції відбувається не тільки гармонізація законодавства між первинними суб'єктами міжнародного публічного права (тобто суверенними державами), але й гармонізація стандартів між вторинними суб'єктами — європейськими міжнародними організаціями, тобто європейського правового простору.

Ідея формування Європейського правового простору набуває дедалі більшого визнання у діяльності європейських міжнародних організацій — ОБСЄ, Ради Європи та Європейського Союзу. Таким чином, поняття “Європейський правовий простір” є важливим для розуміння процесу здійснення європейського вибору України, повноцінної участі нашої держави у діяльності європейських інтеграційних структур, визначення змісту процесів узгодженого правового розвитку держав Європи [3, с. 215].

Ключова роль у понятті “Європейський правовий простір” відводиться категорії “право”. У цьому контексті мова йде про те, що право постає єдиним гарантом нового європейського правопорядку, в якому провідну роль об'єктивно відіграють принципи, пов’язані з довгостроковими завданнями забезпечення стабільного економічного, політичного та іншого розвитку. У більш загальному вигляді під правом Європейського Союзу розуміється сукупність правових норм, які регулюють процеси європейської інтеграції, що здійснюються в рамках Європейського Союзу [4, с. 143–144].

Європейський Союз є складною конструкцією, що складається з трьох “колон” або “опор”, як їх зазвичай називають у науковій літературі [5, с. 258]. Додає складності у розуміння цієї конструкції і відсутність у Європейського Союзу статусу юридичної особи та міжнародної правосуб’ектності.

Існуюча структура Європейського Союзу з’явилася в результаті спроб розширити коло питань, з яких політика держав-членів повинна бути спільною або ж хоча б більш-менш скоординованою. При цьому був збережений рівень інтеграції, вже досягнутий у межах Європейських Співовариств. Як справедливо підкреслюється, такий розвиток інтеграції негативно позначився на формуванні права Європейського Союзу як гомогенної системи правових норм, оскільки кожна з цих структур діє у своєму правовому полі [6, с. 474]. Однак внаслідок того, що Європейський Союз перебуває у процесі постійного розвитку, існуюча структура, скоріше за все, не є остаточною.

Правова система України володіє усіма ознаками, що необхідні для самоорганізації вступу у ЄС:

- вона є єдиним цілим;
- має зв’язок із зовнішнім правовим світом;
- має альтернативи розвитку;
- присутні змінні умови існування системи [7, с. 305].

У ст. 1 Договору про ЄС однозначно визначено, що він є союзом народів: Договір “... позначає новий етап у процесі створення як ніколи тісного союзу між народами Європи, у якому рішення приймаються максимально відкрито та максимально наближено до громадян” [8, с. 239].

Коренем проблем у впровадженні стандартів Євросоюзу в українське законодавство є, насамперед, принципова різниця у правових системах. Так, Україна є представником романо-германської правової системи, а в Європі сповідують англо-саксонську правову школу. Цей факт вносить ряд проблем у конституційні норми. Можна зазначити, що для подолання різниць цих правових систем Україні доведеться змінити ряд основоположних законодавчих актів, щоб хоча б наблизити підходи до вирішення правових питань.

Дослідження підтверджують, що серед конвенцій та угод ЄС переважають договори в галузі політичних та громадянських прав, натомість як у соціальній сфері державна політика співробітництва України з цією організацією ще не набула достатнього розвитку. Підписання і ратифікація конвенцій, які стосуються соціально-економічних прав людини, призведуть до встановлення рівноваги в законодавстві і практиці України в галузі прав людини, до вирішення кардинальних питань соціального захисту населення.

Утворення Європейського Союзу не тільки докорінним чином змінило існування його держав-членів, але й радикально вплинуло на усі сфери життя громадян, їхні інтереси та можливості самореалізації.

Передача державами-членами цілого ряду суверенних повноважень інститутам Співтовариств зумовили відокремлення їх правової системи від міжнародного права. Тим самим право Співтовариств (зарах Союзу) за своєю юридичною сутністю розвинулося убік національного права — і ця еволюція триває до сьогодні.

Таким чином, відокремившись від міжнародного права, право Європейських Співтовариств і Союзу не злилося цілком із національним правом. Воно виступає зараз як самостійна правова система.

Європейський Союз як об'єкт порівняльного правознавства, характеризується багатогранністю. Важливим є дослідження цілісного явища (правової основи функціонування ЄС) та водночас різноманітних конкретних його складових (національних правових систем держав-членів ЄС), а також умов, що визначають це явище, зокрема відповідність і узгодженість динаміки (зміни) державно-правового явища із загальною перспективою розвитку суспільства; роль і місце наявного явища в існуючій системі; зв'язок цього явища з конкретною формою громадського життя, видом соціальної діяльності.

Необхідно порівняти національне законодавство України як внутрішньоправовий елемент реального суб'єкта міжнародного права з внутрішньою правовою структурою конкретної держави члена-учасника ЄС. Між Україною та іншими державами Європи має місце взаємозв'язок, що зумовлює певну впорядкованість дій. Порівняння, здійснюване щодо правової системи України та Європейського права, дозволить розкрити закономірності розвитку відносин між Україною та ЄС.

Правова інтеграція полягає, насамперед, у потребі наближення часткове перетворення національних правових систем держав-членів Євросоюзу та держав, котрі пов'язують перспективи свого подальшого розвитку з Європейським Союзом. Зокрема це питання пов'язується із погодженням положень та юридичних механізмів різних за своєю сутністю правових систем: романо-германської (континентальної) та англосаксонської (острівної).

Правова система Європейського Союзу складається з національних законодавств кожної окремої держави-члена та зі спільного для них усіх законодавства Європейського Союзу, яке забезпечує гармонізацію або зближення окремих законодавств.

Укладаючи договір про вступ до Європейського Союзу, держави-члени ЄС добровільно обмежили свої суверенні права щодо правового регулювання не тільки зовнішньоекономічних відносин між собою в рамках ЄС, але й будь-яких “внутрішніх” відносин, що можуть стосуватися існування внутрішнього ринку ЄС, включаючи соціальні, екологічні та інші сфери правового регулювання. Вони взяли

на себе зобов'язання не приймати "дискримінаційних" одна щодо одної законів і підзаконних актів, а натомість, приймати у деяких сферах правового регулювання тільки таке законодавство, що слугуватиме меті подальшого зближення та інтеграції в рамках ЄС. Як відомо, розвиток права ЄС вимагав навіть внесення відповідних змін до національних конституцій держав-членів ЄС.

Аналізуючи систему джерел права Європейського Союзу, слід визнати, що вона включає в себе усю сукупність джерел права як Європейських Спітовариств, так і тих джерел, які були сформовані у межах двох інших "опор". Саме такий підхід на сьогодні поділяє більшість фахівців [9, с. 51].

Загальні принципи права Європейського Союзу були закладені в установчих договорах, у яких загальні принципи виступають своєрідним каркасом усієї правової системи Європейського Союзу.

Сукупність правових систем міжнародних утворень та незалежних держав, пов'язаних між собою організаційно, є світовою системою права. Усі явища перебувають у нерозривній єдності при законодавчих змінах у частини елементів системи, решта відчуває на собі їх вплив і підлягає видозмінам [10, с. 32]. Порівняльне правознавство вивчає основні правові системи сучасності, аналізує їх і на базі порівняльного методу окреслює місце національної правової системи України на правовій карті світу. Вивчення іноземного права — це головний об'єкт порівняльного правознавства. Порівняльне правознавство відіграє важливу роль під час дослідження й узагальнення юридичного досвіду держав-членів ЄС. Україна як пострадянська держава бере до уваги іноземний юридичний досвід [11, с. 17].

Право Європейського Союзу — це складний набір правових засобів та інструментів (і перш за все правових норм), які регулюють та спрямовують процеси європейської інтеграції у найважливіших сферах спітовариства. Як уже зазначалося, правову основу для функціонування інститутів Європейського Союзу складають установчі договори, а основними регуляторами інтеграційних процесів виступають нормативні акти самих інституцій Євросоюзу.

Право Європейського Союзу органічно пов'язане з національним правом країн-учасниць, цей взаємозв'язок визначається кількома основними принципами, зокрема принципом прямої дії правових норм ЄС на всій території держав-учасниць, принципом первинності права ЄС, а також принципом субсидіарності, який чітко розмежовує компетенцію Європейського Союзу, з одного боку, а з іншого — компетенцію держав-учасниць. Пряма дія норм права Євросоюзу у внутрішніх правопорядках держав-учасниць означає, що положення права ЄС можуть застосовуватись національними судами поряд з положеннями внутрішньо національного права під час розгляду судових справ. Принцип первинності права Європейського Союзу означає, що будь-які акти законодавчої, виконавчої або судової влади країн-учасниць Євросоюзу не повинні застосовуватись, якщо вони суперечать правовим стандартам ЄС [12, с. 16–19].

Держави Європи продовжують постійно домовлятись між собою про здійсненню постійних заходів, які направлені на своєчасне повідомлення органів безпеки відповідних країн про загрозу з боку конкретних злочинних груп або організацій; створення спільної системи поліцейських аташе для обміну оперативною інформацією про організовану злочинність; забезпечення можливості проведення національними службами безпеки прихованого нагляду за підозрюваними на території усіх держав ЄС; застосування методів контролю службами безпеки або поліцією нелегальних поставок товарів злочинними угрупованнями при проходженні їх через національні державні кордони; спрощення процедур здійснення правової допомоги та уніфікації національних законодавств.

У таких умовах дуже багато залежить від наявності необхідної правової бази, яка і повинна створювати необхідну правову основу для здійснення усіх таких заходів. Тому проблема уніфікації національних законодавств з багатьох причин створює необхідну базу для проведення якісних заходів щодо протидії міжнародній

та внутрішньодержавній злочинності, формування основних зasad кримінально-правової політики в Європейському просторі.

З 1995 року Україна стала членом Ради Європи та протягом останніх років чітко окреслила наміри набути повноправного членства у Європейському Союзі. Перебування у таких поважних та могутніх європейських інституціях ставить перед нашою державою чіткі зобов'язання та необхідність досягнення демократичних стандартів шляхом реформування національного законодавства, в тому числі й у сфері кримінального судочинства.

Особливості права Європейського Союзу проявляються також і в його джерелах, які можна поділити на основні та допоміжні. До основних належать міжнародні договори, укладені Європейськими Співтовариствами з іншими суб'єктами міжнародного права, акти органів Європейського Союзу зобов'язального характеру, загальні принципи права, спільні для конституційного і кримінального права країн-учасниць ЄС. А допоміжними джерелами права Європейського Союзу виступають рішення Європейського Суду Правосуддя.

Міждержавні об'єднання розширяють свої межі, дотримуючись певних правил, які потрібно ґрунтовно дослідити. Невід'ємними елементами поетапного вступу України у Європейський Союз є визнання Європейського права правом високого рівня; порівняння правових елементів, які існують в різних правових системах; адаптація власного національного права до загальноприйнятих в Європі принципів права [13, с. 37].

Правова система ЄС узагальнено охоплює правові норми, правотворчі процеси, правову культуру держав, що є членами-учасниками цього утворення, та інститути, які захищають право [14, с. 41].

У середині права ЄС зберігається його основа — право Європейських співтовариств. Правовий порядок, що сформувався на підставі Паризького та Римських договорів, є центральним елементом права Європейського Союзу. Аналізуючи структуру права Євросоюзу, бачимо: необхідно, щоб між його нормами існуvalа певна ієрархічна підпорядкованість, яка виражається у його поділі на первинне та вторинне. Норми, які зосереджені в установчих договорах і складають первинне право, є правовим підґрунтям для функціонування всіх структур, що утворюють Європейський Союз. Вторинне право складають норми, закріплени в постановах інституцій Євросоюзу, а також в міжнародних угодах, укладених Європейськими Співтовариствами з іншими суб'єктами міжнародного права. Вторинне право не повинно суперечити первинному.

Важливою умовою функціонування Європейського Союзу є уніфікація законодавства країн-учасниць. Керівництвом держави прийнято низку нормативно-правових актів, які регулюють діяльність правоохоронних органів, зокрема ОВС, згідно з міжнародними стандартами. Особливого значення керівництво держави надає дотриманню основних прав і свобод громадян як суттєвій складовій загальноєвропейських цінностей. Міжнародні стандарти з прав людини є підставою, перш за все, для міждержавного співробітництва з питань їх забезпечення, для діяльності спеціальних міжнародних органів спостереження за дотриманням і захистом прав людини [15, с. 345].

Згідно з європейськими стандартами саме у процесуальних механізмах стикаються інтереси суб'єктів основних прав, інших осіб і суспільства в цілому. Це, у першу чергу, стосується визначення меж допустимості обмеження основних прав і свобод, із чим, як виняток, доводиться зустрічатись працівникам оперативних підрозділів ОВС. Ці питання зафіксовані в Конституції України й у всіх випадках повинні бути поставлені під контроль його виконання суду.

Отже, з метою демократизації та гуманізації кримінального процесу Україні необхідно використовувати європейський досвід та рекомендації Ради Європи у сфері запровадження та розвитку кримінального правосуддя.

На наш погляд, необхідно почати пошук нових способів вирішення міжнародних конфліктів. Нагальною науковою і практичною проблемою міжнародного права є розробка правового інструментарію загальносвітової енергетичної кризи і супільного конфлікту: на міжнародному рівні необхідна розробка науково-обґрунтованої правової концепції.

Процес узгодження законодавства й правозастосовної практики з міжнародними актами щодо цього напряму діяльності за останній час в Україні повинен вестися більш широко.

Євроінтеграційний рух збільшує присутність національних учасників у спільних європейських просторах (внутрішній ринок, банківська сфера, страховий ринок, енергетичний ринок, спільний правовий та безпековий простір, освітній та науково-дослідний простір, авіаційний простір тощо). Галузеве (секторальне) співробітництво з ЄС, іншими учасниками внутрішнього ринку можливе тільки за умов запровадження й дотримання європейських норм і стандартів на національних ринках.

Список використаних джерел

1. Світова та європейська інтеграція [Текст] : [навч. посіб.] / за заг. ред. Я. Й. Малика. — Львів : ЛРІДУ НАДУ 2005. — 540 с.
2. Діланян, А. А. Європейський Союз [Текст] : [навч. посіб.] / А. А. Діланян. — К. : НАОУ, 2003. — 72 с.
3. Давид, Р. Основные правовые системы современности [Текст] / Р. Давид. — М. : Междунар. отношения, 1999. — 400 с.
4. Луць, Л. А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти) [Текст] : [монограф.] / Л. А. Луць. — К. : Ін-т держав і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. — 304 с.
5. Усенко, Е. Т. Міжнародне право [Текст] / Е. Т. Усенко, Г. Г. Шинкарецкая — М. : Юристъ, 2003. — 495 с.
6. Дмитрієв, А. І. Міжнародне публічне право [Текст] / А. І. Дмитрієв, В. І. Муравйов. — К. : Юрінком Интер, 2001. — 638 с.
7. Сливка, С. С. Філософія права [Текст] : [навч. посіб.] / С. С. Сливка. — Львів : ЛьвДУВС, 2010. — 264 с.
8. Горщенюва, М. С. Конституційне право зарубіжних країн [Текст] : [навч. посіб.] / М. С. Горщенюва, К. О. Закоморна, В. О. Ріяка та ін. — К. : Юрінком Интер, 2007. — 544 с.
9. Петров, Р. А. Вступ до права Європейського Союзу [Текст] / Р. А. Петров, З. Й. Опейда, Д. Е. Федорчук, А. О. Вакуленко. — Донецьк : ДНУ, 2001. — 244 с.
10. Мізюк, Б. М. Елементи теорії управління [Текст] / Б. М. Мізюк. — Львів : Коопосвіта, 1998. — 200 с.
11. Сайдов, А. Х. Современное сравнительное правоведение: методология и новые парадигмы [Текст] / А. Х. Сайдов // Порівняльно-правові дослідження. — 2007. — № 1–2. — С. 15–30.
12. Сюр, Н. В. Напрями реформування правової системи України у європейській інтеграції [Текст] / Н. В. Сюр // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. — 2005. — № 1. — С. 16–19.
13. Егоров, А. В. Теоретико-методологические основания сравнительного правоведения (предмет и объект сравнительно-правовых исследований) [Текст] / А. В. Егоров // Порівняльно-правові дослідження. — 2007. — № 1–2. — С. 34–38.
14. Гелей, С. Д. Політико-правові системи світу [Текст] : [навч. посіб.] / С. Д. Гелей, С. М. Рутар. — К. : Знання, 2006. — 668 с.
15. Капустин, А. Я. Європейский Союз: інтеграция и право [Текст] / А. Я. Капустин. — М. : РУДН, 2000. — 436 с.

Рекомендовано до друку Науковим центром "Квантум"
(протокол № 2 від 9 грудня 2011 року)

Надійшла до редакції 22.12.2011

Жукова Т. С. Особенности правовой системы Европейского Союза

Рассмотрены особенности правовой системы Европейского Союза. Подчеркнуто, что важным условием функционирования Европейского Союза является унификация законодательства стран-участниц. Уделяется особое внимание соблюдению европейских норм и стандартов в Украине.

Ключевые слова: Европейский Союз, правовая система, международное соглашение, источники права, особенности правовой системы, координация.

Zhukova, T. S. Peculiarities of Legal System of the European Union

The peculiarities of the EU legal system are considered. It is emphasized that the essential functioning of the European Union is the harmonization of legislation of member states. Special attention is paid to the observance of European standards in Ukraine.

Key words: European Union, legal system, international agreements, sources of law, peculiarities of legal system, the coordination.

